

GESCHIEDENIS EN ONTWIKKELING

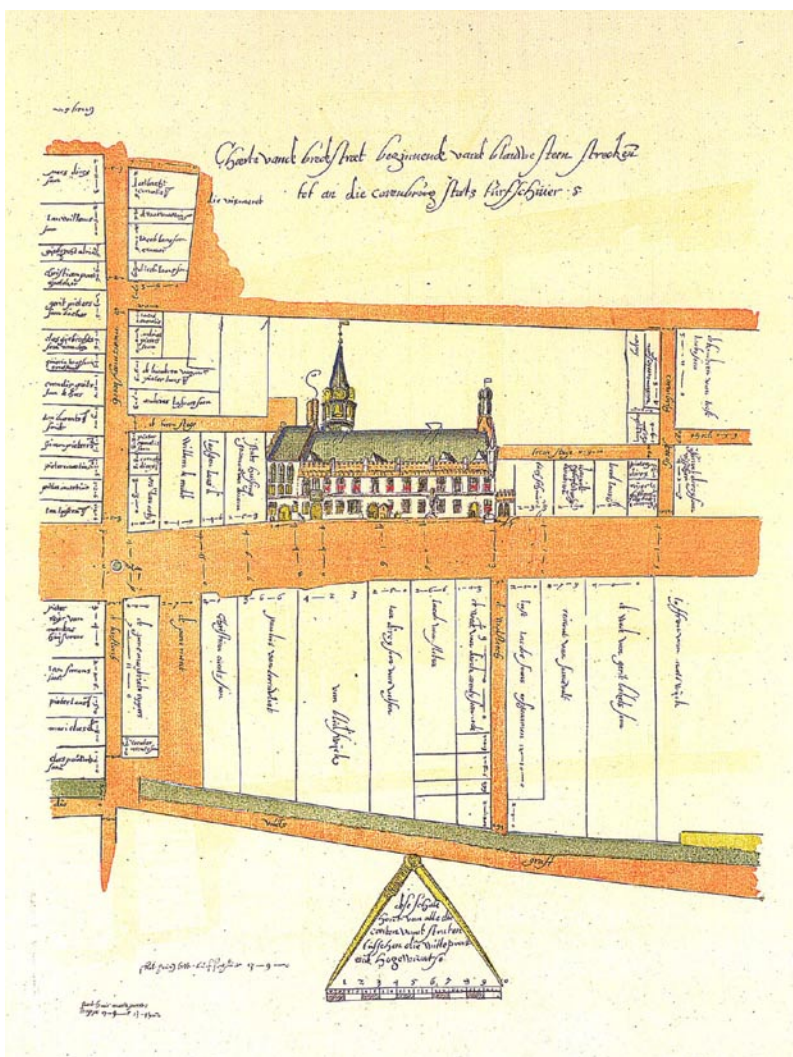
1.1 Bouwgeschiedenis Breestraat 117 te Leiden

De bouwgeschiedenis van het pand is deels een samenvatting en overzicht van de verschillende hoofdstukken uit dit rapport. Door de verschillende onderzoeken en beschrijvingen te interpreteren ontstaat een levensloop van het gebouw met zijn bewoners /eigenaren en worden de ontwikkelingen en bouwfaseringen inzichtelijk.

De Breestraat is een voormalige Rijndijk en maakt deel uit van één van de oudste delen van de stadskern van Leiden. Nummer 117 staat recht tegenover het stadhuis op het hoogste punt van het straatpeil van de Breestraat. In 1946 heeft er een archeologische opgraving plaatsgevonden in de tuin van het pand. Daarbij zijn de nu oudst bekend zijnde sporen van bewoning in Leiden gevonden. Woonvlakken uit de 10e-12e eeuw en uit de 14e-15e eeuw zijn onder 17e eeuwse muurfundamenten ontdekt. Het perceel maakte onderdeel uit van het 'bon Wolhuis', wat vanaf de late middeleeuwen één van de bestuurlijke indelingen van Leiden was.

De oudste vermelding van bewoning van het perceel Breestraat 117 dateert uit 1559. De eigenaar was Philips van Noorde. Een transportakte uit 1561 vermeldt dat achter het huis een brug was gelegen over de Voldersgracht. Hij kocht in 1562 een stuk grond waarop momenteel de achteraanbouw aan de rechterzijde uit 1906 staat.

Fragment uit 'Chaertbouc van straten binner deser stadt Leyden' van Salomon Davidszoon van Dulmanshorst uit 1583-1588.

Op de stadskaat van Johannes Liefrinck uit 1578 is ter plaatse van het huidige pand Breestraat 117 een groot perceel te zien dat loopt van Breestraat tot Voldersgracht. Aan de Voldersgracht staat een breed pand, met de nok evenwijdig aan de gracht, aan een brug over de gracht. Het pand aan de Breestraat heeft een zadeldak evenwijdig aan de straat met een torentje aan de voorgevel. Het heeft meerdere bouwlagen, een trapgevel met vensters en aan de achterzijde een waarschijnlijk stenen dakkapel in het gevelvlak. In het midden van de achtergevel bevindt zich een toegang. Het pand wordt later in de archieven 'De Reus' of 'Goliath' genoemd. Het naastgelegen pand aan de rechterzijde heeft een nok haaks op de straat; 't Moriaenshooft', na opsplitsing 't Cleyne Moriaenshooft' (nu onderdeel van nummer 117) en 't Groote Moriaenshooft' (nu Breestraat 115).

Op de stadskaart uit 1600 van Pieter Jacobs Bast is De 'Goliath' voorzien van twee arkeltorens aan de voorgevel. Op het dak lijken twee grote schoorstenen te staan. Het geheel geeft de indruk een groot en voornaam pand te zijn met steenachtige dakbedekking, waarschijnlijk leibedekking. In de transportakte van 1611, waarin het pand aan de bekende boekhandelaar en tevens eigenaar van verschillende panden in de stad Jean le Maire wordt verkocht, wordt het pand 'De Reus' genoemd.

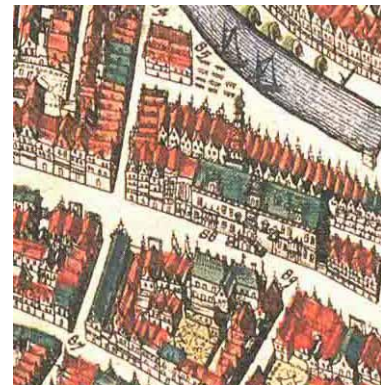
Op een afbeelding van de Arminiaanse schans voor het stadhuis aan de Breestraat uit 1617 zijn de gevels aan beide zijden van de straat afgebeeld. De 'Goliath' bestaat hier uit 3 verdiepingen en een zadeldak, waarvan de nok evenwijdig aan de Breestraat ligt. De voorgevel is voorzien van arkeltorentjes, een weergang en kantelen. In het midden van de gevel zit de toegangsdeur. Ernaast, tegen de voorgevel, is een zitbank aangebracht. De zijgevels zijn voorzien van trapgevels. De vensters zijn voorzien van kruiskozijnen en luiken. Mede door de vanen aan de spitsen van de arkeltorens heeft het pand een voorname uitstraling. Het heeft nog een sterk middeleeuws verdedigend karakter, zoals de eerste stenen huizen in Nederland veelal hadden.

Van het oude pand resteren waarschijnlijk de dikke scheidingsmuur (42,5 cm) tussen de linker voorkamer en het trappenhuis (de voormalige achtergevel) en de beide zijgevels waarin verschillende bouwsporen te vinden zijn. In de scheidingsmuur van de vestibule met de linker voorkamer op de begane grond bevindt zich nog een deel van het houtskelet wat onderdeel is geweest van het genoemde pand of van een nog eerdere bouwphase. Dendrochronologisch onderzoek kan dit uitwijzen.

In 1665 werd de vermogende wijnhandelaar en tevens bekend Leids schilder in stillevens Jan Hannot eigenaar. Volgens een stadskaart uit 1670-1675 door Van Hagen is het pand in de periode tussen 1646 (stadskaart van J. Blaeu) en 1675 grondig gewijzigd en waren er verschillende achterhuizen gebouwd. De eerder genoemde 17e eeuwse fundamenten dateren uit deze periode. Op de positie van het huidige achterhuis van de 'De Goliath', bevond zich destijds al een groot achterhuis dat los stond van het voorhuis met hiertussen een binnenplaats. Een klein achterhuis met lessenaarsdak stond tegen de achtergevel, dit fungeerde wellicht als keuken.

Fragment stadskaart J. Liefrinck uit 1578, gekopieerd door J. van Werven in 1744.

Fragment stadskaart J. Blaeu uit 1646.

Afbeelding van de Arminiaanse schans in de Breestraat uit 1617.

De arts Jan Tak kocht het pand in 1762 voor de som van fl. 11.500,00 en liet het pand grondig opknappen. De gehele voorgevel is daarbij vervangen door een lijstgevel in Lodewijk-XV stijl. De gevel is uitgevoerd in rood metselwerk met zeer fijn voegwerk en geslepen hanenkammen boven de diep terug liggende vensters. De huidige houtskeletbouw constructies op de tweede en derde verdieping dateren uit dezelfde periode. De kapconstructie van het voorhuis is aangepast van een hoge zadeldakconstructie naar een carré-vormig dak met met een ingesloten zakgoot en inpandige 'Keulse goot'. Hierdoor ontstond er vanaf de straat de suggestie van een kap met een plat dak, wat in stijl paste bij de aangebrachte lijstgevel. Hoewel het dak momenteel voorzien is van een afgeknotte schilddakconstructie geven bouwsporen een duidelijk beeld van de eerdere situatie.

Mogelijk is in dezelfde periode het achterhuis van 'De Goliath' vergroot. Het stenen gewelf van de kelder eindigt ca. 1,5 m vanaf de huidige 18e eeuwse achtergevel, het resterende stuk vloer is heeft alleen een houten balklaag. In de kelder, aan de binnenzijde van de achtergevel, zijn nog sporen van een oudere toegang te vinden.

Het dak van het achterhuis is eveneens aangepast aan de gewenste mode. Ook hier is uit bouwsporen waarneembaar dat de dakconstructie was voorzien van kleine driehoekige spanten met tussenliggende zakgoot.

Tevens werden de kamers voorzien van stucplafonds, lambriseringen en schouwen in Lodewijk-XV stijl. Het interieur werd ingericht met diverse aangekochte schilderijen en aangebrachte grisailles. De maker van een deel van de grisailles is de Antwerpse schilder Marten Josef Geeraerts. Ze bevinden zich momenteel in het pand Breestraat 125 te Leiden.

Eerder waren de kozijnen in de achtergevel voorzien van schuiframen met een raamindeling met kleinere ruiten dan de huidige.

In 1776 kocht Jan Tak het naast gelegen 't Cleyne Moriaenshooft aan. Dit was tot 1611 deel van het naastliggende pand geweest; 't Moriaenshooft. Het werd verbouwd en bij het grote pand betrokken waarbij de voorgevel voorzien werd van een lijstgevel en dwars dakschild. Door de natuursteen plint en het fijn uitgevoerde metselwerk werd ook de voorgevel enigszins bij het pand betrokken.

In een inboedelbeschrijving uit 1781⁽¹⁾, blijkt dat het pand in die tijd o.a. de volgende vertrekken bevatte: het 'groote en kleyne salet', een spreekkamertje, een grote zaal, eetzaal, boekenkamer, concertkamer, een 'knechts- en meydekamer, schilderijenkamer en een rode en groene slaapkamer.

In die tijd waren minimaal nog twee achterhuizen aanwezig. Tevens waren er meerdere kelders evenals binnenplaatsen. De tijdens het onderzoek ontdekte vervallen keldertoegang was wellicht bereikbaar via het belendende pand, Breestraat 119, omdat dat destijds eigendom was van dezelfde eigenaar. In de huidige indeling zijn de genoemde ruimten nog te plaatsen zoals hiernaast aangegeven.

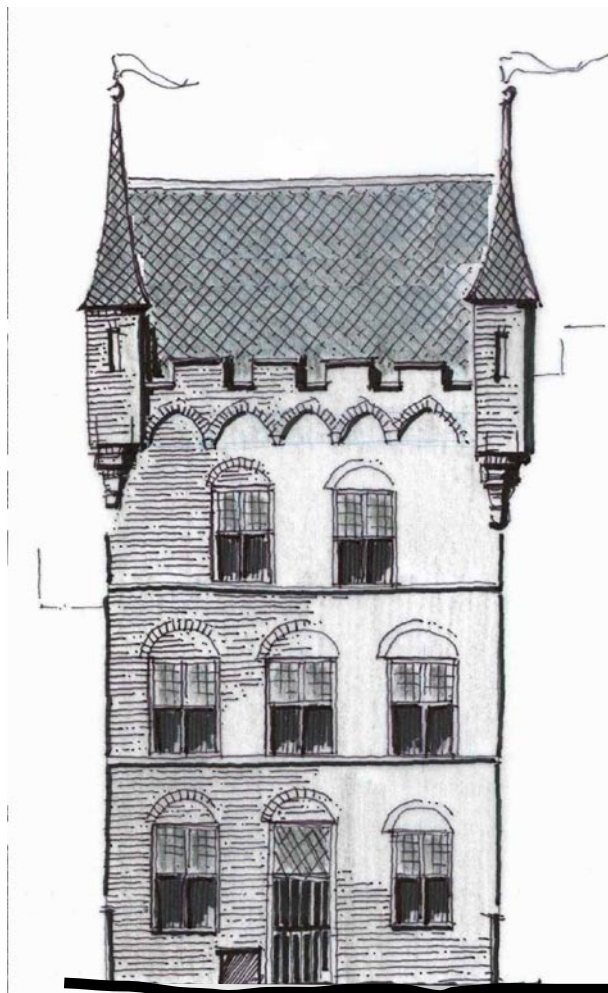
Ondanks dat de voorgevel enige tijd geleden is gereinigd is nog goed waarneembaar dat de gevel geolied is geweest ten behoeve van verhogen waterwerendheid van het metselwerk. Op de achtergevel is nog duidelijk de rode verf aanwezig waarmee de gevel was beschilderd.

In 1806 werd notaris en schepen van Leiden, Mr. Paul Francois Hubrecht eigenaar en bewoner met zijn gezin. Hij heeft het pand aangepast met diverse elementen in Empirestijl; de ramen van voor- en achtergevel, de rechter voorkamer op de begane grond en het interieur van de tuinkamer. Het stucplafond met de gegoten elementen dateert uit 1820-1830 evenals het stucplafond met rozetten in het trappenhuis.

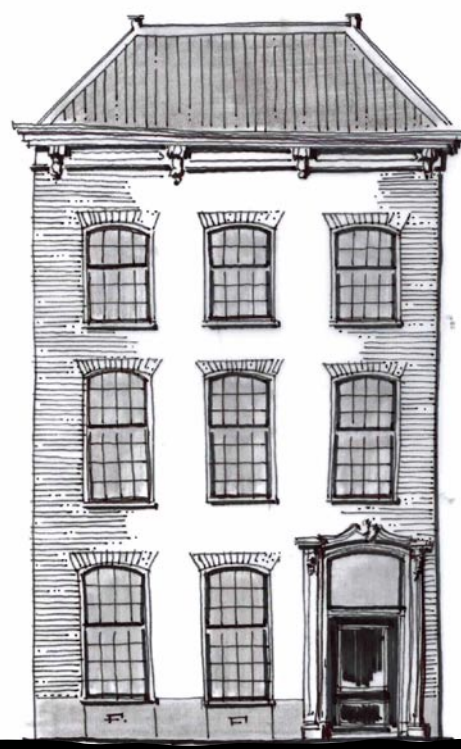
De raamwijzigingen zijn niet in het interieur doorgevoerd; de huidige roedeverdeling van de ramen strookt op diverse plaatsen niet met de blinden en luikkasten.

Huisindeling in 1781.**Huidige indeling**

vliering	3e verd.	3.01 t/m 3.03
kleerzolder	3e verd.	idem
kapkamertje	3e verd.	idem
kruypzolder	2e verd.	2.01a: vliering
naaykamer	2e verd.	2.01: rechter kamer
portaal	2e verd.	2.05
vaste kast	2e verd.	
slaapkamer	2e verd.	2.01: middenkamer
cabinet	2e verd.	
kleyn schilderije kamertje	2e verd.	2.01: linker kamer
schilderije kamer	2e verd.	2.01: linker kamer
bovengang	1e verd.	1.06: gang
groene kamer	1e verd.	1.01: rechter voorkamer
roode kamer (slaapkamer)	1e verd.	1.02: midden voorkamer
sekreet	1e verd.	1.03: linker voorkamer
kamer jongenheer	1e verd.	1.03: linker voorkamer
portaal	1e verd.	1.04: hal
vorste provisiekamer	2e verd.	zolder achterhuis
tweede provisiekamer	2e verd.	idem
knechtskamer	2e verd.	idem
meydekamer	2e verd.	idem
pakzolder	2e verd.	idem
boven de pakzolder	2e verd.	idem
kast in de gang naast trap	1e verd.	1.07: kast
achterste eetzaal	1e verd.	1.10/1.11: achterkamers
vast buffet	1e verd.	idem
vaste kast	1e verd.	idem
andere vaste kast	1e verd.	idem
boekkamer	1e verd.	1.09: pantry
keuken	<i>beg. grond</i>	<i>verdwenen achterhuis</i>
vaste kast	<i>beg. grond</i>	<i>idem</i>
kelder	<i>kelder</i>	<i>idem</i>
tweede kelder	<i>kelder</i>	<i>idem</i>
plaats	<i>beg. grond</i>	<i>idem</i>
kinderkamer met 2 bedsteden	<i>beg. grond</i>	<i>idem</i>
fonteintje	<i>beg. grond</i>	0.08
secret	<i>beg. grond</i>	<i>idem</i>
groote saal	<i>beg. grond</i>	0.04: linker voorkamer
spreekkamertje	<i>beg. grond</i>	0.06: pantry
vast kastje	<i>beg. grond</i>	0.06: onder 2e steek trap
kastje onder trap	<i>beg. grond</i>	0.05: onder 1e steek trap
groot salet	<i>beg. grond</i>	0.07: tuinkamer
kleyn salet	<i>beg. grond</i>	0.02: rechter voorkamer
kamertje agter 't salet	<i>beg. grond</i>	0.03: kabinet
kelder met 4 traliewerk ramen	kelder	k.02: kelder
wijnkelder	kelder	onder 0.06/0.04?

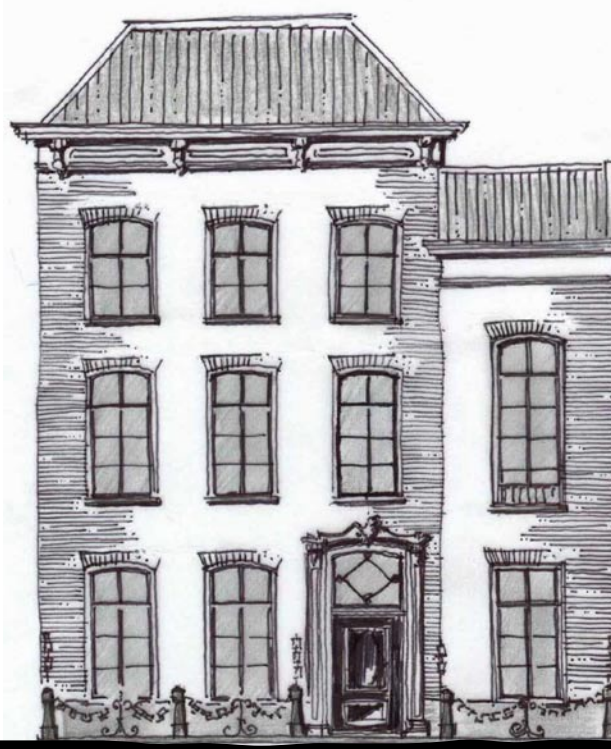
ca. 1617

ca. 1762

ca. 1776

ca. 1820

Het trappenhuis is in de 19e eeuw aangepast. De wanden zijn voorzien van vlakke lambriseringen en waarschijnlijk zijn de aanwezige balusters niet origineel hier toegepast maar hergebruikt. Niet zeker is of dit is gebeurd in voornoemde periode of eind 19e eeuw.

In 1899 werd hoogleraar Dr. Pieter Thomas Leonard Kan eigenaar van het pand. Hij liet in 1906 het achterhuis aan de rechterzijde bouwen door de architecten H.J. Jesse en W. Fontein. Alle nog aanwezige achterhuizen zijn op enkele funderingen na, geheel verwijderd.

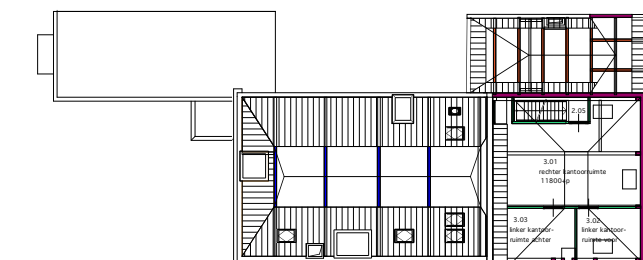
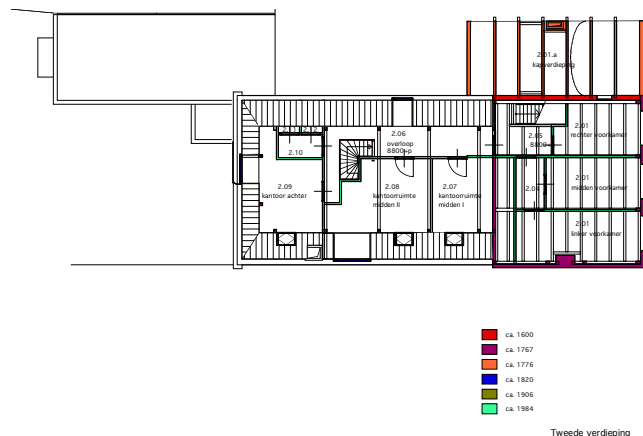
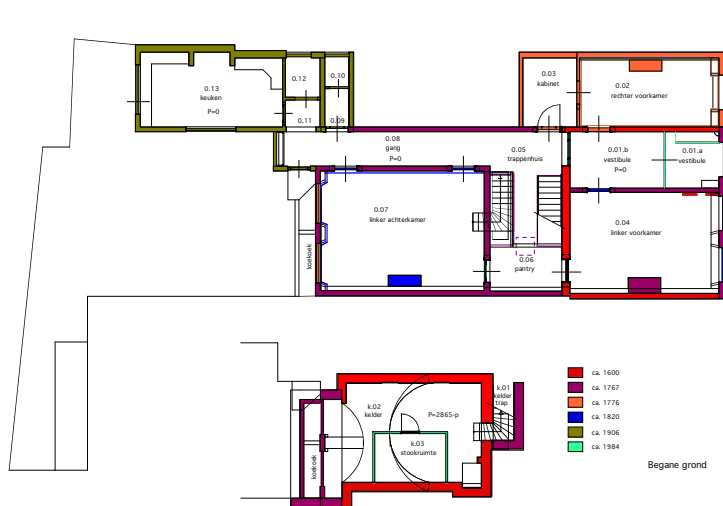
Het pand bezat volgens oude interieurfoto's in 1928 nog verschillende 18e eeuwse inrichtingen zoals schouwen, grisailles, wandbetimmeringen en stuc-plafonds. De achterslaapkamer op de eerste verdieping was destijds nog voorzien van een alkoof en deuren waren in de wandbespanningen opgenomen.

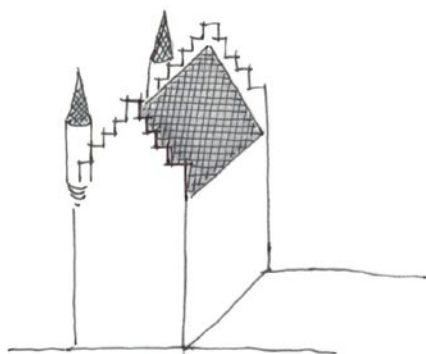
In 1931 werd de gemeente Leiden eigenaar waarbij het interieur deels verwijderd is. De aanwezige natuurstenen stoep aan de Breestraat met natuursteen stoeppalen en smeedijzeren kettingen is eveneens in die periode verwijderd. Sinds 1984 wordt het pand verhuurd aan de Leidse Welzijns Organisatie (LWO) die het als kantoorruimte benut.

Het pand kent een bouwfasering die de algemene typologie van stadshuizen volgt. Het voorhuis, de achterhuizen, de kelders, de doorlopende gang, het realiseren van een vestibule met schijndeuren, het wijzigen van gevels en dakconstructies zijn kenmerken hiervan.

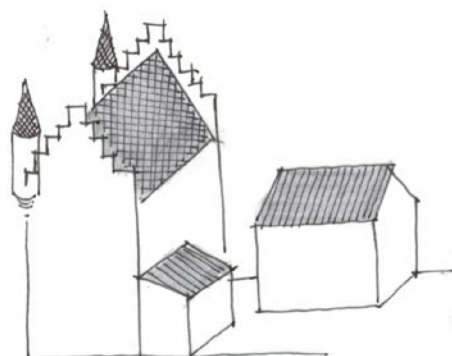
Ook in de interieurafwerking is deze ontwikkeling terug te vinden. In de kamers zijn verschillende opeenvolgende stijltoepassingen zichtbaar, met name door de verschillende stucplafonds en uiteenlopende kleurtoepassingen die de verschillende interieurstijlen vertegenwoordigen.

Opzienbarend was het grote aantal kleurlagen op de betimmeringen van de voorgevel, waaronder bladgoud op de Lodewijk-XV ornamenten in de linker voorkamer.

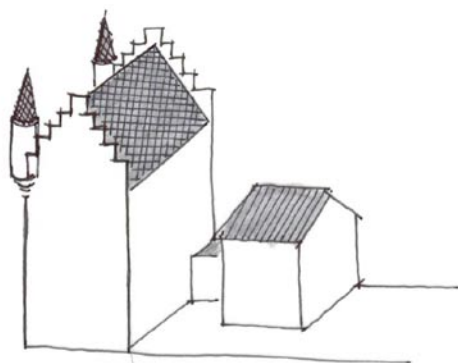

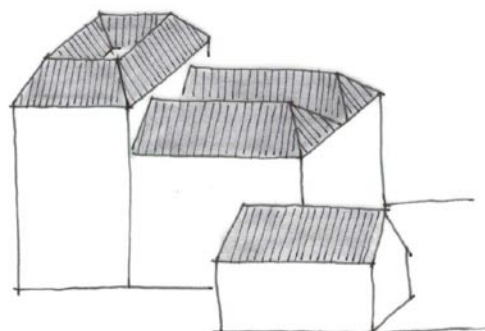
ca. 1584

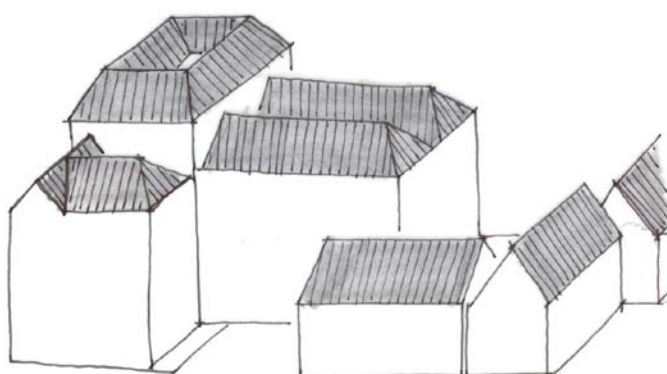
ca. 1617

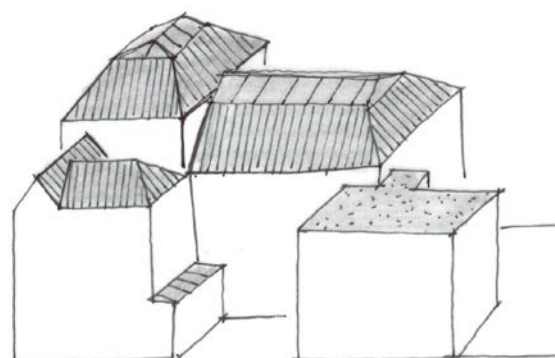
ca. 1647

ca. 1762

ca. 1820

ca. 1906

Foto achtergevel 1928. De vensters op de 1e verdieping zijn voorzien van persiënnes. Eigenaar P. Kan is zichtbaar achter het raam op de begane grond.